

PROF. DR. RAMAZAN KORKMAZ (2008), AYTMATOV ANLATILARINDA ÖTEKİLEŞME SORUNU VE DÖNÜŞ İZLEKLERİ, GRAFİKER YAYINLARI, 226 S. ANKARA.

*Veysel ŞAHİN**

*“Eserlerimle ilgili pek çok eleştiri yapıldı bana göre her İnsan algılamasına göre okur. Bazıları yüzeysel olarak okuyor. İnsanın ötekileşmesi ve kendine dönmesi çok zor felsefî bir mesele. Dr. Korkmaz’ın okumaları beni sevindirdi; Enerjimi fazlalaştırdı, kamçıladi. Benim eserlerimde söylemek İstediklerimi çok iyi anlamış ve dile getirmiş”
(Cengiz Aytmatov)*

Sanat, insanın varoluşsal kaygılarını bir disiplin eşliğinde yorumlama ve nesnel dünyasını bilinç potasında eriterek onlara yeniden form kazandırma biçimidir. Bu süreç, insanları sürü olmaktan çıkararak onlara “kendi olma” imkân ve fırsatını verir. Böylece “sanatçı, varoluşsal yitimine sürü halinde koşan kalabalıkların

*Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, veyselsahin68@mynet.com

yaşama refleksi haline gelerek”(s.11) dünyayı yeniden açımlar/yorumlar.

2008 yılında yitirdiğimiz ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov, eserlerinde insanın “kendi olma” süreç ve serüvenleri, ötekileş(tir)menin perspektifiyle ele almaktadır. Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ da “*Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*” adlı çalışmasında, Aytmatov anlatılarını evrensel bağlamda ele alarak bütün insanlığın “kendi” ve “öteki olma” süreç ve sorunlarını irdeler. “*Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*” adlı eser göstergebilim, hermeneutik, tarihsel eleştiri ve arketipsel eleştiri gibi okuma biçimleriyle desteklenerek, Aytmatov anlatılarındaki simgesel/imgesel değerler, kişi, mekân ve zaman ilişkileri bakımından yeniden yorumlanır. Böylece Aytmatov anlatılarının izleksel yapısı (ötekileşme ve dönüş/diriliş izlekleri) ve sanatçının kişisel miti okuyucuya sunulur.

“*Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*” adlı çalışmanın ilk baskısı, Türksoy Yayınları’na yapılırken ikinci baskısı ise, 2008’de Grafiker Yayınları tarafından yapıldı. Eser, yapılan bu ikinci baskıyla farklı bir görüntüye ve içeriğe kavuşmuş oldu. Yeni kapak tasarımı ve eserin sonuna eklenen fotoğraf albümü, çalışmaya gerçek ve zengin bir kimlik kazandırmıştır.

Eser “Ön Söz” (s.11-12) ile başlar. “Ön Söz”de sanat, sanatçı, edebî eser ve Aytmatov’un anlatıları, sanatkarın edebî ve şahsî miti hakkında genel bilgi verilir. Eserin ikinci baskısının “Ön Söz”ünde (s.13) ise Cengiz Aytmatov’un ölümünden duyulan büyük üzüntü dile getirilir. “*80. yaşını kutlamaya hazırlandığımız bir sırada Aytmatov, ölümün büyük ve sessiz ülkesine göçtü. Dokuz yaşından beri, ateşin özlemlerle yollarını beklediği babası Törekul Aytmatov’a, Anabeyt mezarlığında ancak 80 yaşında kavuşabildi...*” (s.13) diyen Korkmaz, Cengiz Aytmatov’un ebediyete kavuşmasıyla aslında kendine/kendi değerler dünyasına döndüğünü ifade eder. Çünkü her ölüm, aslında bir kendine dönüşür.

Çalışmanın Birinci Bölüm’ü, “*Ötekileşme Sorunu ve Anlamın Yitim Yerleri*” (s.17-110) ana başlığını taşır. Korkmaz bu bölümde; “Ben” ve “Öteki”, “ötekileş(tir)me”, ve “öteki” gibi kavramlar arasındaki ilişkiyi felsefi boyutta ele alır. “*Öteki-öteki*”, kişinin kendi “Ben”inin sınırlarını belirlemesi ve kişinin kendisini keşfetmesi gibi özellikleriyle olumlu bir değer, “Ben”in otantik varlığını sınırladığı ve onu kendine dönüştürüp yok edip soysuzlaştırdığı için de olumsuz bir değer yüklendiğini belirtilir. Aynı zamanda “Öteki” ile “Ben” arasındaki ilişkinin gerekli olduğu ancak belirli bir sınırı aşmama, birinin diğerini tamamen etkisi altına

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

almaması koşuluna bağlı olduğu vurgulanır. Korkmaz, “‘Öteki’ kavramı ile ‘ötekileşme’ ve ‘ötekileştirme’ kavramları arasında derin niteliksel ayrımlar vardır. Birincide, farklı iki görüngünün bakış açısına göre birisi, hem “ben” hem de “öteki” konumlarını kendi içinde barındıran özdür. İkinci de ise, ‘Ben’in kendi varlık alanını ihlal ve iğfal göndermeli bir yöntemle genişletme çabası sezilir.” (s.17) diyerek bu kavramların birbiriyle olan bağlantısını irdeler.

“Ötekileşme Sorunu ve Anlamın Yitim Yerleri” ana başlığı; “Saptırılan kutsallık, yapay cennet ve tanrı kurguları” (s.19–29), “Tahrip edilen bellek mekânları” (s.30–70), ve “İnsanlığın üç büyük tuzağı” (s. 88-110) alt başlıklarıyla derinlemesine incelenir.

“Saptırılan kutsallık, yapay cennet ve tanrı kurguları” adlı alt başlıkta insanı var eden değerlerin kutsallığının yitirtilerek ötekiye dönüşmesi ele alınır. Kutsallığı ve değeri yitirilen dinsel ve kültürel değerler, kendileriyle beraber ona tabi olan milletin de yazgısını öteki kıldırdığı vurgulanır. Korkmaz’a göre geleneğin taşıyıcı gücü, saptırılan kutsallıklarla ataların ruhunu yok sayar ve geçmişle bağlarını koparır. Bunun sebebi olarak da insanların siyasî gücü elinde bulunduranlara tabi olarak onların yarattığı sloganik yapay cennet ve tanrılara inanması gösterilir. Korkmaz, “İnsanlıkla ilgili ileri sürülen baskın uygarlık ülküleri, yaşamı onaylayan derin köklü düşüncelerden esinlenmek yerine, pratik yararı öne çıkaran köksüz dağınık idealler ve verimsiz uygulamalardan beslendiği sürece ilerleyen uygarlığın intiharı kaçınılmazdır.” (s. 22) diyerek bu sürecin sebep ve sonuçlarını ortaya koyar.

Eserin “Tahrip edilen bellek mekânları” (s.30-88) adlı ikinci alt başlığında ise kimliğin/ruhun oturma mekânlarına yapılan bilinçli saldırılar ve bu bellek mekânlarının tahrip edilme süreç ve yöntemleri ele alınır. Korkmaz’a göre insanın, kendini çevreleyen/kapsayan şeyler dünyasına yitip gitmemesi için ona tarihselliğini kazandıran bellek mekânlarına tutunması ve orada kurduğu kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişle bağlantıya geçmesi gerekmektedir (s.31). Bu açıdan bellek mekânları, anlatı kişilerinin/insanların dolayısıyla bir milletin varoluş kodlarını barındıran gizli hazinelerdir. Çalışmada “Tahrip edilen bellek mekânları” dört başlık altında irdelenir. Bunlardan birincisi “Deneyimsel/mimetik bellek”, (s.31-40) adını taşır. “Deneyimsel bellek” sayesinde insanın, farkına varmadan görevler üstlendiğini, tarihsel alanlarla karşılaştığını ve toplumun özüne karıştığını dile getiren Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, “Deneyimsel belleğin tahrip edildiği sosyal ortamlarda, birey “ontolojik güvenlik” referanslarını yitirdiğini” (s.39) kendini yalıtılmış, huzursuz ve güvensiz hissettiğini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

belirtir. 2). “*Nesneler belleği*”nde (s.40-53) ise evrenin gizli bir ruhu olduğunu, bu ruhun dünyadaki bütün varlıklara sindiğini belirtilir. Doğadaki her nesnenin bir ruhu, belleği olduğunu belirten Korkmaz, insana ait rüyanın nesnelere sindiğini de söyler. Aytmatov anlatılarındaki nesnelere, ruhu ve yüzüyle geçmişin bilgi, beceri ve deneyimlerini içerdiğini belirtilerek Aral Gölü, Toprak, Nayman Ana Gömütlüğü, gibi bellek nesnelere ait oldukları milletin geçmişini barındırdıkları ifade edilir. 3). “*İletişim belleği*”nde (s.53-70), evrenin bilinci olan insanın iletişim ağındaki yeri ortaya konur ve insanın, etrafındaki canlılarla iletişime geçen tek canlı olduğunu belirtir. Korkmaz bu durumu; “*insanın kendisiyle ve evrenle kurduğu ilişkilerde geliştirmeye çalıştığı anlam dizgeleri, evrenin yüzüne sinen yitip cennetin yeniden keşfedilmesi, yeniden fethedilmesi hatta yeniden yaratılma süreçlerinden oluşur.*” (s.54) diyerek açıklar. Ancak ne var ki yazara göre insan, bütün yaratıcı gücüne rağmen kendini tahrip/yok edecek özü/gücü de içinde taşır. 4).“*Kültürel bellek*”te (s.70-88) ise insanlığın geçmişten günümüze taşıdığı kendilik değerlerini efsane, destan ve masala dönüştürülerek bellek mekânlarında saklandığı belirten Korkmaz, Aytmatov anlatılarında kültürel bellek mekânlarının işgal edilmesi ve silinmesiyle ötekileşmenin başladığını ifade eder.

Çalışmanın Birinci Bölüm’ünün son alt başlığı, “*Kutsallığın üç büyük tuzağı*” (s.88-110) adını taşır. Korkmaz bu bölümü; “*Kitlesel terör; savaş*” (s.85-92), “*Yüceltilen yalıtım; ideolojik ve dinsel koşullanma*” (s. 92-99) ve “*Ölümcül kaçış; içki ve uyuşturucu*” (s.100-104) başlıkları altında inceler. Burada insana yönelik yapılan mankurtlaş(tır)ma işlemi, bilincin silinmesi yöntemlerinin isim farklılığına rağmen zamanla değişmediğini vurgular.

Eserin İkinci Bölüm’ü, “*Kendine dönüş yolları*” (s.111–197) ana başlığını taşır. Bu bölüm kendi içerisinde; “*Eleştirici ve dönüştürücü değerler*” (s.113-142) ve “*Kurtuluş imgeleri ve dönüş izlekleri*” (s.142–196) olmak üzere ikiye ayrılır. “*Eleştirici ve dönüştürücü değerler*”, *emek, empati, türküler ve aşk* gibi alt başlıklar altında ele alınarak Aytmatov anlatılarındaki kendine dönüş yolları felsefi açıdan tahlil edilir. “*Eleştirici ve dönüştürücü değerler*” başlığı altında; “*kurucu*”, “*biçimlendirici*” ve “*oluşturucu*” değerler olarak görülen “*emek ve empati*”, “*türküler*”, ve “*aşk*”ın, insan için nasıl birer tutunma noktası olduğunu, insanın bu yapıcı değerlere tutunarak evrenin kaotik boşluğunda yitip gitmekten nasıl kurtulduğunu vurgular. Korkmaz’a göre doğurucu, büyütücü ve yaşatıcı özün simgesi olan emek ve empati, her zaman çalışmayı, üretmeyi ve hak etmeyi savunan kişilerin kimliğidir. Çünkü emek, kutsaldır ve her zaman insanî yönü, ülkü değerleri açığa çıkarır: “*Aytmatov ülkü*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

değerleri temsil eden kahramanlarını, genellikle işleriyle tam bütünleşmiş, emeğin mistik misyonerleri olarak takdim eder. Bu mistik misyonerlerin yüzü dünyaya dönüktür ve cenneti dünyada emekleriyle kurmaya çalışmaktadırlar. Onlar ibadet eder gibi trans halinde işledikçe gelişirler ve mutlulukları artar.” (s.114). Geçmiş şimdiiye, şimdiiyi de geleceğe taşıyan “türküler” ise kendilik değerimizin sese dönüştüğü estetik bir varoluş biçimi, melodi olarak açılmıdır. Aytmatov anlatılarında türküler, atalar ruhunun, gelenek ve göreneklerin içine saklandığı sessel bir kın, zamanın akışkanlığı içinde bir tutunma noktası olarak görülür; “İnsana tarihselliği kazandıran duyumsatan eleştirici niteliğiyle türküler, ontolojik bir varlık alanı haline dönüşürler. Bu varlık alanı, ataların tinselliğini, evrenin bilgisini anlam-sezgi bağlamında büyüterek kişiye kendilik bilinci ve güveni sağlar.” (s.128). Böylece türkülerin, şimdiki boyutuyla bizi, geçmiş boyutuyla da ataların ruhunu sese dönüştürerek bizi dolayısıyla insanı/lığı ebedî kıldığı belirtilir. İnsanı başka bir insana, doğaya ve Tanrı’ya taşıyan aşk ise; insanı açılmıyan, çoğaltan, sonsuzluk ve özgürlük kazandıran bir güç olarak işlenir. İnsanın aşk sayesinde geleceğe aktığı, özgürleştiği, güzelleştiği ve kendi iç özgürlüğünü keşfettiği belirtilerek evrensel anlamda aşkın anatomisi ortaya konulur; “Aytmatov anlatılarında aşk, bütün mesafeleri aşan, insanı manevi öz bakımından geliştiren ve birbirine taşıyan yüksek bir değerdir.” (s.141). Bu bakımdan aşk, varoluşun bir gerekliliği ve ön koşulu ve zaman ve mekânın ötesindeki ruhun özgür yitimi, sonsuz varoluşlar ve doğuşlara açılan kutsal bir güç olarak gösterilir.

İkinci Bölüm’ün “Kurtuluş imgeleri ve dönüş izlekleri” (s.142–196) adlı ikinci alt başlığında akıp giden zaman içinde öteki/leştiri(i)me ve “mankurt/laştır(ıl)ma”, problemiyle karşı karşıya kalan insanların, bilinçaltındaki temel dönüş izlekleri ve imgelerine tutunarak yeniden “kendini olma” süreci ele alınır. Varoluşsal nitelikteki bu temel izlekler; “İçtenliğin fethi, eve/anneye dönüş” (s.143–158), “Kutsal yunak; anadil” (s.158–164), “Evrenin bilinci; insana dönüş” (s.165–176), “Doğaya dönüş” (s.176–191) ve “Tanrıya dönüş” (s. 191–197) alt başlıklarıyla Aytmatov ait eserlerin temel hypogramik çıkarımı yapılır. Hangi nedenle olursa olsun kendi gerçeğinin dışına düşerek bellek mekânları tahrip edilmiş insanın, bu temel dönüş izleklerine tutunarak kendini yeniden kuracağı/ dirilteceği belirtilir. Ötekinin sesine kulak vererek kendini ötekiye yakın kılan kişilerin ancak içtenliğin mekânı olan “eve” tutunarak kendilik değerlerine dönebileceği vurgulanır ve evin, evrenin kaotik boşluğuna sürülen insanın yeryüzünde gerçekleştirmeye çalıştığı yitik cennet olduğu ifade edilir; “Doğrusu ev çevreyi dünyalaştıran insanın doğa karşısındaki ilk zafer anıdır. O, evrenin düzensizliğinden koparılmış

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

bir dünya cennetidir. İçerisinde bütün bireysel ve toplumsal düşlerimizi barındıran gerçek bir kozmostur.” (s.146). Gerçektir çünkü bütünüyle insanı kapsar ve ona bir anne sıcaklığı sunar. İnsanın ev/anneden koparılmasında ilk kaybın, zararın “*ruhun evi/yuvası*” (s. 158) dil/anadil de olduğu belirtilir. Prof. Dr. Ramazan Korkmaz’a göre dil bize ruhumuzda bir oturma mekânı/alanı sağlar ve bizim varlık alanlarımızı ortaya koyar. “*Evrenin boşluğuna bırakılan ruh, ilk önce söze tutundu, sonra kendini sözde (kelamda) açarak bir tutunma noktasını bir oturma mekânına dönüştürdü. Böylece dil, ruhun/yuvası, barınağı oldu.*” (s.158). Bilinci silinerek ülkü değerler yitimine uğratılmış, vicdanı körel(til)miş ve mankurtlaş(tırıl)mış insan, geniş anlamda evrenin varoluş esprisi ve reflekslerinin yok edilmiş, silinmiş bir imgesi olarak ortaya konur. Oysa insanın kendine ve kendi değerlerine dön(üş)erek “*evrenin bilinci*” (s.176)...“*varoluş esprisinin bütün gizemini içinde barındıran kışkırtıcı bir öne sürüm*” (s.203) olduğu, olması gerektiği belirtilir. “*Doğaya dönüş*” ise “*Kutsal ve gizemli bir güç, ruh olarak ortaya konan doğanın bütün gücüyle insanı bağrına bastığı ifade edilir. Doğanın en son noktada sığınak imgesiyle algılanması, aslında insanın onun bir parçası olduğu derin bir yapıda kavranmasına da bağlı*” olduğu ifade eldir.” (s. 183). Ancak bu yapıyı kavrayamayan, kendini tahrip edecek olanı içinde taşıyan insan, ötekileşerek varlık misyonunu kaybettiği an doğa ile arasındaki zinciri kopardığı belirtilir ve doğanın bu kopuşa cevabını ise “*suların çekilmesi*”, “*çölleşme*” ve “*intihar*” olarak ortaya koyduğu belirtilir. Yücelik algılamalarının merkez imgesi olarak irdelenen “Tanrı” ise, insanı manevi boyutta sonsuzluğa taşıyan bir ülkü değer olarak görülür.

Bir fark edilişler bütünü olarak ortaya konan “*Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*” adlı çalışma; suların, toprağın, rüzgârın ve ateşin sırrını ödünçleyen bilge kişi Cengiz Aytmatoğlu’nun gelecek kuşaklara sağlıklı bir biçimde aktarılması görevini üstlenir. Yaşamın sonsuz akışı içinde öteki/leşme talihsizliğine uğramış “*Mankurt/mankurtlaştırılmış*” insanların kendi ülkü değerler dünyasını “Öteki”nin, ötekileşmiş değerlerinde inşa etmesi “Ben” diriliş ve sonsuz açılımlarını yok eder. Bu anlamda Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ’ın çalışması, bir bakıma Aytmatoğlu anlatılarını yeniden okuma veya resimlerdeki negatif verileri tab’ederek resme dönüştürme çabasıdır. Bu çaba, zaman içindeki insanlık maceramızın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*